

Angi János

Az orosz parasztság a 18. században*

„[Az oroszok] rabszolgák és jobbágyok valamennyien. Rabszolga voltuk kitűnik abból is, hogy mélyen megalázkodnak mások előtt. Előkelő urak előtt földig hajolnak, fejüket mélyen meghajtják, még a földet is illetik homlokukkal, az uraság lábához borulnak, verésért, büntetésért köszönetet mondanak... Általánosságban rosszul élnek, és nem sokat adnak a házuk tájára... Ezekben bizony igen kevés, bár nekik elegendő felszerelés és bútor találtatik. Többnyire alig három-négy agyagkorsójuk és ugyanennyi agyag- vagy fatáljuk van... A falak csupaszok... Lócán alusznak, télvíz idején pedig a kemencepadkán... Itt fekszik egymás mellett férfi, asszony, gyerek, szolga és szolgálólány.”

(Adam Olearius, 1647)¹

Az orosz társadalom legnagyobb részét a 18. században a különféle paraszti rétegek alkották.² A cári politikában nem voltak jelen a parasztvédelemnek olyan elemei, mint a felvilágosult abszolutizmus mintaállamainak számító Poroszországban vagy Ausztriában. Éppen ellenkezőleg, a korszak az orosz parasztság történetében az életfeltételek szigorodásának, a földesúri kötöttségek szaporodásának, összességében a feudalizáció folyamatának időszaka.³

III. Iván 1497-es törvénykönyvében a szabad jogállású parasztok költözését az őszi mezőgazdasági munkálatok lezárulása utánra, a György napot (november 26.) megelőző és követő hétre korlátozta. A XVI. század végétől – a *pomescsik* ill. *opricsnyik* réteg érdekében – számos korlátozó intézkedés született a költözés felfüggesztése majd megtiltása, ill. a szökött parasztok állami felkutatása és eredeti lakhelyére való visszazállítása terén. Az 1581–92 között végrehajtott összeírások képezték a szigorítások viszonyítási alapját, a tiltó rendelkezések 1592-höz képest határozták meg a visszakövetelés időtartamát, míg 1649-ben ki nem tolták azt a végtelenbe.⁴

Az oroszországi röghöz kötés egyben a parasztság jelentős részének szolgá-
sorba (*holop* státusba) kerülését is jelentette. Ahogyan Szabó István egy tanul-
mányában ezt megfogalmazta:

„A rögéhez kötött jobbágyról a személyiségét elvesztő szolgaként akkor beszél-
hetünk, ha a jobbágy felett a földesúri hatalom olyan jogot szerzett, amely lehetővé
tette a jobbágynek földjétől elválasztottan a maga személyében való elidegenítését,
más birtokos kezére való adását. Az újkori örökösen megkötött jobbágyság szolgál-
ásra való süllyedésének ezen a kiteljesedett mély fokán a földesúr mintegy dologi
jogot szerzett a jobbágyon. Ez a sokszor nálunk is tévesen használt »Leibeigen-
schaft« értelme: a jobbágy valójában nem a rögéhez volt kötve, hanem ura szemé-
lyes hatalmához, ami együtt járt azzal is, hogy a jobbágyot ura a telkétől bármikor
megfoszthatta, telkétől elkülönülten is elidegeníthette, adhatta-vehette, csereberél-
hette, sőt ezt megtehetette a földesúr jobbágysai családtagjaival is.

Ezt a szolgáltatásra alázuhant jobbágyrendszert az újkori röghözkötések orszá-
gaiban csupán Oroszországban lehet megtalálni. A jobbágy a szabad költözködési
jog elvesztése után csak itt volt a maga személyében földje nélkül is eladható. A
jobbágyot tehát adták-vették, cserélték személyi dologként, a megölt jobbágyért egy-
szerűen másikat kellett családostul adni s a szökött jobbágyot magához fogadó bir-
tokosnak a jobbágyon kívül még egy másik, utóbb már négy jobbágyot kellett adni
a károsult földesúrnak. Az orosz jobbágyoknak ez a személytelen dologi kezelése nem
tisztelte a családi köteléket sem: a földesúr elidegeníthette a jobbágy családjának
egyes tagjait is.”⁵

A 18. századi orosz parasztság a földesuraságuk személye tekintetében négy
nagy csoportra volt osztható, mely csoportok egyúttal jogi kategóriák is voltak:

- 1) földesúri parasztok (*pomesicsji*) – ha nemesi személy volt az uruk;
- 2) korona- vagy állami parasztok (*kazennüje* vagy *goszudarsztvennüje*) – főként
a IV. Iván óta Moszkvához csatolt, meghódított területeken, koronabirtoko-
kon éltek;
- 3) udvari parasztok (*dvorcovüje* vagy *ugyel'nüje*) – ha a cári család magánbirtokain
éltek;
- 4) és egyházi, majd a szekularizáció után kolostori parasztok (*cerkovnüje* majd
ekonomicseszkije), ha az egyház ill. a Gazdasági Kollégium volt a földjeik
tulajdonosa.

A parasztság számáról közelítőleg megbízható adatokkal rendelkezünk a 18.
századi Oroszországra vonatkozóan.⁶ Ezek ugyan még nem felelnek meg a mo-
dern censzusoknak – az első teljes körű lakosság-összeírás 1857-ben kezdődött,
míg az első modern értelemben vett népszámlálás 1897-ben történt Oroszországban
– de a korabeli állapotokat mégis jól tükrözik.

A 17. századi felmérések és a 18. századi revíziós adatok nyomán az orosz
parasztság számát 1678-ban 8–8,5 millióra, 1719-ben 13–13,5 millióra, 1744-ben

15,6–16,5 millióra, 1762-ben 18,8–20 millióra, 1782-ben 25,2–26 millióra, míg 1795-ben 31,6–32,6 millióra szokták becsülni.⁷

1. táblázat
Az egyes paraszti kategóriákba tartozó férfiak
a 18. századi revíziók alapján*

Paraszti kategória	I. revízió (1719)	II. revízió (1744)	III. revízió (1762)	IV. revízió (1782)	V. revízió (1795)
földesúri (fő)	3 528 722	4 348 873	5 163 287	6 714 331	9 787 802
(%)	53,86	55,80	54,98	53,32	59,97
állami (fő)	1 700 430	2 117 149	2 701 811	3 932 878	4 547 873
(%)	25,95	27,16	28,77	31,23	27,86
udvari (fő)	509 484	429 283	497 204	634 993	520 840
(%)	7,78	5,51	5,29	5,04	3,19
egyházi (fő)	813 741	898 471	1 029 755	1 310 276	1 465 469
(%)	12,41	11,53	10,96	10,41	8,98
Összesen (fő)	6 552 377	7 793 776	9 392 057	12 592 478	16 321 984
(%)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

*A táblázat *V. M. Kabuzan 1971*, i. m. 67–69, 79–81, 91–93, 103–105 és 115–117. alapján készült. Kabuzan összlakosságra vetített százalékszámait is átszámítottam a paraszti lakosság összességére. Az 1762-es adatokat korrigáltam: kivontam belőle azon területek lakosságát, melyek csak 1772-ben kerültek Oroszországhoz.

2. táblázat
Az egyes paraszti kategóriákba tartozó férfiak
az I. revíziós határok között*

Paraszti kategória	I. revízió (1719)	II. revízió (1744)	III. revízió (1762)	IV. revízió (1782)	V. revízió (1795)
földesúri (fő)	3 193 085	3 781 097	4 401 599	5 104 991	5 617 256
(%)	55,80	56,46	55,36	53,02	54,17
állami (fő)	1 227 965	1 588 559	2 029 585	2 733 447	2 953 039
(%)	21,46	23,72	25,52	28,39	28,48
udvari (fő)	509 484	429 283	493 307	601 454	494 262
(%)	8,90	6,41	6,20	6,25	4,77
egyházi (fő)	791 798	898 471	1 026 930	1 187 654	1 304 794
(%)	13,84	13,41	12,92	12,34	12,58
Összesen (fő)	5 722 332	6 697 410	7 951 421	9 627 546	10 369 351
(%)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

* A táblázat *Kabuzan 1971*, i. m. 63–65, 75–77, 87–89, 99–101 és 111–113. l. alapján készült. Kabuzan összlakosságára vetített százalékszámait is átszámítottam a paraszti lakosság összességére.

A fejadó kivetése, ill. a revíziók az orosz társadalom 18. századi jogi egységesítése terén is kulcsfontossággal bírt: a legfontosabb választóvonalá lett Oroszhon különféle társadalmi csoportjai között. Aki a fejadó hatálya alá került, az néhány évtizeden belül menthetetlenül lesüllyedt a jobbágy-parasztság soraiba, elvesztette korábbi szabadabb státusát. Nem is maga az adó súlyossága okozta ezt, hanem az ezzel járó revízió alá vétel, ill. az összeírásokban való szereplés következményei: a kollektív felelősség elvének érvényesítése, a költözés és utazás korlátozása, és járulékos teherként a katonai sorozások.⁸ Mindez kettéosztotta a társadalmat, egy szűkebb csoportra, amelyik szolgálattal tartozott, és egy sokkal szélesebbre, amelyik adófizetésre lett kötelezve.

A II. Katalin uralkodása alatt 5,1 millióról 9,7 millióra nőtt magánföldesúri férfi jobbágyok alkották az orosz társadalom legnagyobb létszámú csoportját. Helyzetük is talán a legsanyarúbb volt: nem bírhattak ingatlant, földet, boltot, műhelyt; uruk engedélye nélkül nem vehettek fel kölcsönt, nem köthettek jogilag érvényes megállapodást, nem hagyhatták el a falut, nem állhattak katonának vagy egyházi szolgálatba. Uruk eladhatta őket a földdel együtt vagy anélkül is, egyébként is a teljes joghatóságot gyakorolhatta felettük – egyedül megölni és halálos testi sértést okozni nem volt szabad nekik.⁹

Pénzért elvileg megválthatták magukat, de erre a valóságban alig-alig került sor. A járadékok tekintetében a szakirodalom három nagy csoportjukat különbözteti meg: a főként termény- és pénzjáradékkal tartozó ún. *obrokos* jobbágyokat (II. Katalin uralkodása alatt ez évi mintegy 2–5 rubel lehetett); a főként munkajáradékkal, azaz robottal tartozó ún. *barsinás* jobbágyokat (ez heti 3 nap volt a legtöbb-ször); és a kettővel kombináltan tartozókat.¹⁰ Ezen túl fizették az állami adókat és illetékeket is.

A második nagy paraszti csoportot az állami földeken élő legkülönbélebb eredetű és elnevezésű állami parasztok alkották. A fejadón túl a földhasználatért is fizettek az államnak, aminek összege II. Katalin uralkodása alatt 1–3 rubelre volt tehető. Ezen túl bizonyos közmunkákat is el kellett végezniük, a katonák szállításától kezdve az út- és csatornaépítésig. Ők jelentették a parasztság legkedvezőbb helyzetben élő rétegeit, átlagosan adóterheik a magánföldesúri parasztokénak a felét sem érték el (1 : 21/3).¹¹

Nagyságrendjüket tekintve a harmadik nagy csoportot az egyházi, később a volt egyházi birtokokon élő kolostori jobbágyok alkották. Főként Oroszország északi részén éltek, és nagyon sokféle jogállással rendelkeztek, különféle természetbeni és munkajáradékkal tartoztak. Az egyház nem adhatta el őket sem földdel, sem föld nélkül. A helyzetük stabilabb volt a magánföldesúri birtokokon élő jobbágyokénál, de a szekularizáció után II. Katalin nagy mértékű birtokadományai miatt könnyen kerülhettek földesúri fennhatóság alá. Végül 1786-ban a cárnő feloszlatta a volt egyházi birtokokat kezelő *Gazdasági Kollégiumot*, s a volt egyházi jobbágyok állami parasztokká váltak.¹²

Lélekszámukat tekintve a negyedik paraszti kategóriát az udvari jobbágyok jelentették. A cári család magánbirtokait művelve kezdetben csak kevéssel éltek jobb viszonyok között, mintha magánföldesúri joghatóság alatt lettek volna. Döntő különbséget jelentett azonban, hogy uruk fizikálisan nem volt jelen, így gyakorlatilag mentesültek mindazon megaláztatás alól, ami osztályrészük lehetett volna, ha más földesúr birtokán élnek. A 18. században azután folyamatosan csökkentek robotterheik, és a század végére már az állami parasztokéhoz közelített helyzetük.¹³

3. táblázat
A parasztság és a földesúri jobbágyság aránya
az I. revíziós határok között*

Revízió	Időpont	Férfilakosság	Parasztság	%	Földesúri jobbágyság	%
I	1719	6 345 101	5 722 332	90,19	3 193 085	50,32
II	1744	7 399 546	6 697 410	90,51	3 781 097	51,10
III	1762	8 436 779	7 951 421	94,25	4 401 599	52,17
IV	1782	10 474 815	9 627 546	91,91	5 104 991	48,74
V	1795	11 352 774	10 369 351	91,34	5 617 256	49,48

*A táblázat *Kabuzan 1971*, i. m. 63–65, 75–77, 87–89, 99–101 és 111–113. l. alapján készült, a számítási hibákat korrigáltam. V.ö. *Isabel de Madariaga*: "Catherine II and the Serfs. A Reconsideration of Some Problems", *Slavonic and East-European Review*, Vol. LII. (1974), No. 126. 36.

Mint már említettük, a század folyamán jelentősen haladt előre az orosz parasztság feudalizációja. Jóllehet II. Katalin alatt ebben nagy eredményeket értek el, a fenti táblázatból láthatjuk, a parasztság jelentős része még a 18. század végi Oroszországban sem állt közvetlen magánföldesúri függésben. A feudalizáció főként a katonáskodó (s így a határvidékeken élő) parasztság körében haladt előre a legdinamikusabban, míg a központi területeken – ez bármennyire meglepő is – a jobbágyság aránya továbbra sem haladta meg a lakosság 50%-át.

Ezen túl a földesúri joghatóság alá tartozó parasztok legnagyobb része sem személyesen tartozott járadékokkal urának, hanem azon paraszti közösségen keresztül, amelynek tagja volt családjával együtt. Ezen paraszti közösségeket nevezték *obscsinának*, választott szerveiket *mirnek*.¹⁴ A szót nem könnyű magyarra fordítani, mivel egyszerre volt faluközösség és földközösség, de egyik magyar fordítás sem felel meg pontosan az orosz eredetinek. Az *obscsina* a legtöbbször mintegy 500 lakost tömöríthetett: a legegyszerűbb esetben ez egybe esett a faluval, de előfordult, hogy több apró falu alkotott együtt egy *obscsinát*, vagy hogy a nagyobb falvakban több *obscsina* is létezett egyszerre.¹⁵

Az *obscsina* / *mir* legfontosabb funkcióit így szokták összegezni:

1. *Gazdasági*: A föld periodikus újrafelosztásának (általában 2–15 évenként) és használatának szabályozása, a termelés szervezése a közösen használt földeken. Minthogy a 19. század közepéig a relatív földbőség mellett munkaerőhiány volt, ezért az egyes családok földdel való ellátásánál elsősorban a munkabíró

férfiak számát vették figyelembe. A szokásjog szerint a 18 évet betöltött férfiak egy darab földet kaphattak önálló művelésre, amit a duplájára egészítettek ki, ha megnősült. A szántó mellett felosztották a kerteket, az erdők és legelők használatát is. Egyedül csak a parasztporta (*uszagyba*) a belső telek nem volt a felosztás része.

2. *Adózási*: Az állami és közösségi adóterhek felosztása és összegyűjtése, ide értve nemcsak a termény- és pénzjáradékokat (*obrok*), de a munkajáradékot (*barscsina*) is. A kötelező feladatként kirótt egyéb munkálatok elvégzése (út- és hidépítés, hivatalnokok és foglyok tartományon belüli kíséréte, katonák elszállásolása stb.). Egyetemleges felelősség az adók és kötelezettségek egyes háztartásokra kirótt részének pontos beszedéséért, az adóhátralékok felmérése és nyilvántartása; a katonaaállítási kötelezettség biztosítása, az illetén terhek családok közötti elosztása.
3. *Jogi-igazságszolgáltatási*: A szokásjog alapján a vitás ügyek kivizsgálása (pl. a paraszti ingatlanokat és ingóságokat érintő viták; a kölcsönök, eladás, vásárlás és minden hasonló jogügylet során felmerült problémák; a háztartásokat ért különféle károk kompenzációja) és azon büntetőügyek lefolytatása, melyek még megoldhatóak a helyi szokásjog alapján (kisebb erőszak, ittasság, lopás – de nem tartoztak ide a komolyabb bűncselekmények, úgymint a gyújtogatás vagy a gyilkosság).
4. *Adminisztratív-rendészeti*: A helyi közrend fenntartása és a közösség általánosan elfogadott normáinak betartatása; a személyi és vagyonbiztonság megőrzése, a bűnmegelőzés; a csavargók, tolvajok, és katonai szökevények letartóztatása; a kisebb bűncselekmények kivizsgálása és a bűnösök őrizetbe vétele, a kisebb vétségek esetén a büntetés kiszabása és behajtása, a bűnös megfenyítése (megkorbácsolása), az adóhátralék behajtása (esetleg ledolgozás útján); az egyes közösségekbe tartozó parasztok számbavétele, adott esetben a nyilvántartásból való törlése ill. másik közösségbe való átírása; természeti csapások és pusztítások esetén a kárelhárítás.
5. *Integratív-védelmi*: A parasztok összetartó erőként való megszervezése, egységes érdekvéonyesítésük biztosítása az állammal, a földesúrral, más obscsinákkal és intézményekkel, vagy akár az egyházzal szemben.
6. *Együttműködési-karitatív*: Kölcsönös segítség nyújtása; élelmiszerellátás éhínség idején; szegények kisegítése; árvák, betegek és idősek gondozása; közös gabonaalapok létesítése stb.
7. *Szabályozó-nevelő és büntető*: A társadalmi ellenőrzés és szocializáció biztosítása, a közösségen belüli fegyelem fenntartása. A választott vezetők megbüntethették a parasztoakat, de eljárhattak a családi problémák esetén is. A mir fenntartotta a szexuális morált és intézkedett a háztartások megosztásakor

felmerült vagyoni jogi kérdésekben is.

8. *Kulturális és oktatási*: A közösségi ünnepek, rendezvények szervezése, a helyi iskolák (ha esetleg voltak) támogatása.
9. *Vallási*: Az egyház és a papság eltartása, a vallási élet szervezése, a vallási ünnepekre és mezőgazdasági rítusokra való előkészületek lebonyolítása.
10. *Kommunikatív*: A kapcsolatok tartása a különféle helyi hatóságokkal, az állam helyi szerveivel és az egyházzal.¹⁶

Az obscsina sikeresen nivellálta a paraszti közösségeket alkotó családok terheit és életnívóját, a különbségek jóval kisebbek voltak az obscsinán belül, mint azokon a területeken, ahol nem volt ilyen szerveződés.¹⁷ Ugyanakkor a kollektív teherkivetéssel jelentősen gátolta az agrárfejlődést, visszafogta a munkamorált, s gyakran hihetetlenül korrupit világot teremtett a mir vezetőinek megvesztegethetősége miatt.

A parasztság belső vagyoni rétegződése máig nem szűnő, politikai motivációktól hemzseggő viták tárgya a történetírásban, különösen az 1861–1914 közötti időszak tekintetében. A mi korszakunkban megfelelő adatok hiányában nehéz adekvát képet adni a paraszti differenciálódásról.¹⁸ Az agrár-közgazdasági elemzések azt mindenesetre egyértelműen bizonyították, a legfontosabb rétegződést elősegítő tényező a családi gazdaság munkaerőoldala volt. Minthogy a paraszti gazdaságok munkaértékesítők voltak¹⁹, így a parasztcsaládok jólétét, gazdagodását mindenekelőtt a rendelkezésre álló munkaerő nagysága szabta meg, ehhez igazodott a művelés alá vont földterület nagysága, a háziipari tevékenység volumene, s ennek eredményeként tudtak állatállományt is vásárolni és fenntartani.

Noha a parasztság állandóan fokozódó kizsákmányolásának szovjet-orosz tétele nem igazolható²⁰, nagy részüknek valóban romlottak az életkörülményeik a 17–18. században. A parasztság nem volt sem politikai közvélemény-formáló erő, sem politikai tényező – ahogyan máshol sem Európában – a 18. században, sorsuk javítása mégis a felvilágosult kormányzati politika egyik fő ismérve lett. A 19. században pedig már az orosz politikai gondolkodás fókuszába is egyre jobban a parasztság felemelésének kérdésköre került.²¹

Jegyzetek

* A tanulmány az OTKA F 030 952 számú projekt támogatásával készült.

1. *Adam Olearius*: Viszontagságos útja az Orosz földön át Perzsiába, Budapest, Gondolat, 1969, 79–82.
2. Oroszország területi- és lakosságnagyságában az újkorban a területi gyarapodások következtében jelentős változások történtek. Általában Oroszország alatt az ún. orosz törzs-területeket értjük, II. Katalin 1775-ös kormányzósági reformjának beosztását használva

az alábbi 26 európai orosz kormányzóság területét: Arhangelszki, Jaroszlavli, Kalugai, Kazanyi, Kosztromai, Kurszki, Moszkvai, Nyizsnyij Novgorodi, Novgorodi, Olonyeci, Orjoli, Penzai, Permi, Pszkovi, Rjazanyi, Szaratovi, Szentpétervári, Szimbirszki, Szmolenszki, Tambovi, Tulai, Tver'i, Vjatkai, Vlagyimiri, Vologdai és Voronyezsi. Ahol lehetőségünk volt, a különféle adatokat az I. revíziós határok között is megadjuk, mivel ez fedi le a leginkább a törzsorosz területek lakosságát.

3. Jóllehet a folyamatot bele szokták illeszteni az ún. második jobbágyság fogalmába, valójában nem erről van szó. Ez sokkal inkább első jobbágyság volt még csak, és okai is teljesen máshol keresendők, mint a Közép-Kelet-Európában történteknek.
4. *Orosz István*: „Jobbágyköltözés és köznemesség Kelet-Európában a XV-XVI. században”, in *Egyetemes Történeti Tanulmányok XI.* („Acta Universitatis Debreceniensis, Series Historica, XXV.”), Debrecen, KLTE, 1977, 4–6. V.ö. az e kötetben publikált előadásával is.
5. *Szabó István*: *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948, 150; v. ö. *Orosz István* hozzászólásával az ún. régió-vitához, in *Szűcs Jenő – Hanák Péter*: *Európa régiói a történelemben*, („Előadások a Történettudományi Intézetben 3.”), Budapest, MTA Történettudományi Intézet – Országos Pedagógiai Intézet, 1986. 27.
6. I. Péter 1718-ban, az Északi háború alatt rendelte el az adózó férfilakosság összeírását. Minthogy ez nem kellő pontossággal történt s nem vezetett a megfelelő eredményre, így elrendelték annak ellenőrzését, kiegészítését, azaz revízióját. Egészen 1858-ig hivatalosan is így hívták a lakossági cenzusokat. A pontosító rendeletek előírták, hogy írjanak össze “valamennyi férfi parasztot és zsellért, az aggastyánoktól egészen a fiú csecsemőig”. Az ide vonatkozó rendeletek: *Polnoje Szobranije Zakonov Rosszijszkoj Imperii sz 1649 goda, szerija I, Szanktpetyerburg, Tyipografija 2 otgyelenijja Szobsztvennoj Jego Imperatorszkgao Velicesztyva Kanceljarii*, 1830, No. 3245, 3287, 3481, 3492, 3657, 3747, 3817 – V/597, 618–620, VI/1, 119–120, 247, 363–363, 420.
7. Ld. a közölt táblázatokat, valamint v.ö. az alábbi munkákkal: *Sz. V. Voznyeszenszkij*: *Ekonomika Rosszii XIX–XX vv. v cifrah*, tom I., Leningrad, 1924, 17.; *V. M. Kabuzan*: *Narodonaszelenyje Rosszii v XVIII–pervoj polovinye XIX. v.* (po matyerialam revizij) 1963, 152–153, 164–165. 1.; *Uő.*: *Izmenenyijja v razmescsenyij narodonaszelenyija Rosszii v XVIII–pervoj polovinye XIX. v.*, Moszkva, Nauka, 1971, 5, 52–54.; *Ja. E. Vodarszkij*: *Naszelenyje Rosszii v konce XVII–nacsale XVIII. veka*, Moszkva, 1977, 64–65, 82, 90, 105–107, 134, 193. Ld. még: *Richard Pipes*: *Russia under the Old Regime*, (“The History of Civilization”), New York, Scribner’s, 1974, 13, 141–170.
8. *Gregory L. Freeze*: “The Soslovie (Estate) Paradigm and Russian Social History”, *The American Historical Review*, Vol. 91 (1986), No. 1. 21.
9. *V. I. Szemevszkij*: *Kresztyjanye v carsztvovanyie Jekatyerinü II, Szankt-Petyerburg*, 1901, I/214.
10. Uo. I / 54–63. Az itt és a továbbiakban említett összegek alsó értéke az 1760-as évekre, felső értéke pedig az 1790-es évekre értendő. Minthogy közben zajlott le az orosz árforradalom, ez a valóságban nem jelentette a paraszti terhek növekedését.

11. *Jerome Blum*: Lord and Peasant in Russia. From the Ninth to Nineteenth Century, Princeton, Princeton University Press, 1961, 485, 488, 494.
12. *V. I. Szemevszkij*, i. m. 1901, II / 194 skk.
13. Uo. 35–53, 130–140, 151–160.
14. Kialakulásukra, az ezzel kapcsolatos elméletekre és vitákra magyarul ld. *Kövér György*: „Az orosz obscsina történetéhez”, *Történelmi Szemle*, XXI. évf. (1978), 2. sz. 338–354. V.ö. az ott hivatkozott orosz nyelvű irodalommal is. Maguk a parasztok az obscsi-nát *mir*nek nevezték, a művelt emberek *obscsinaként* vagy falusi közösségként (*szel'szkaja obscsina*) emlegették, míg az állami forrásokban a legtöbbször földközösségként (*zemel'naja obscsina*) szerepelt. V.ö. még *Borisz Mironov* új orosz társadalomtörténetének (A Social History of Imperial Russia, Vol. 1., Boulder, Westview Press, 2000) paraszti közösségekről szóló fejezetével, 286–370.
15. *K. Golovin*: Szel'szkaja obscsina v lityerature i gyejsztvityelnosztji, Szankt-Petyerburg, 1887, 13–22. l.; *Moshe Levin*: “The Obschina and the Village”, in *Roger Bartlett* (ed.): Land Commune and Peasant Community in Russia: Communal Forms in Imperial and Early Soviet Society, New York, 1990, 20–35. l.; *Mironov 2000*, i. m., 294–295. l.
16. *Boris Mironov*: “The Russian Peasant Commune after the Reforms of the 1860s”, in *Ben Eklof* and *Stephen P. Frank* (eds.), The World of the Russian Peasant. Post-emancipation Culture and Society, Boston etc., Unwyn Hyman, 1990, 9–10. (a 19. századi jobbágyfelszabadítás kapcsán készült kérdőívek, ill. az azokra adott válaszok nyomán); ld. még *Kövér 1978*, i. m. és a legújabban *Mironov 2000*, i. m. 300–304.
17. *Niederhauser Emil*: „A parasztság – Európában”, in A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914, szerk.: *Szabó István*, Budapest, Akadémiai, 1965, II. köt., 672–673.
18. Az egyetlen általam ismert, az ide tartozó szakirodalomban is hivatkozott korrekt elemzés az 1861 előtti időszak paraszti rétegződésére is a 19. század elejére vonatkozik: *R. M. Vvegyenszkij*: “Harakter pomesicszej ekszpluatacii i bjudzsetü obrocsnüh kresztyjan v 20–40-e godü XIX v.”, *Isztorija SzSzsZR*, no. 3. (1971) 44–57. Minden más beosztás nem a paraszti jövedelmek becslésén, hanem az állatállományon alapul. A 3 vagy több lóval rendelkező gazdaságokat tekintik a szovjet-orosz irodalomban gazdagnak, a 2 lóval rendelkezőket közepesen gazdagnak, és az 1 lovasakat és ló nélkülieket szegénynek.
19. V.ö. *A. V. Csajanov* mindmáig alapvető munkájával: *Organyizacija kresztyjanszkogo hozjajsztva*, Moszkva, C. T. Kooperatyivnoje Izd-o, 1925. [Modern kiadása in: *Uő.*: *Kresztyjanszkoje hozjajsztvo*. Izbrannütje trudü. Moszkva, *Ekonomika*, 194–442.]
20. Ld. pl. *Perry Anderson*: Az abszolutista állam, („Társadalomtudományi könyvtár”), Budapest, Gondolat, 1989, 437–443, ahol a szovjet szakirodalom nyomán az áll, hogy a 17. században az adók megháromszorozódtak, majd 1700–1708 között az átlagos paraszti adók újra megötszörözödtek, s Katalin alatt megintcsak ötszörösükre növekedtek. Ez így együtt – 75-szörös adónövekedés két évszázad alatt – nyilván képtelenség.
21. Ez a kérdéskör foglalkoztatta a leginkább *Menyhárt Lajost* is, ld. kandidátusi értekezését.

The Russian peasantry in the 18th century

The Russian peasantry by the 16th-17th centuries had once for all lost its right to move, and descended to serdom (*holop* status). By the 18th century four basic groups had been taking shape within the villeinage, and due to a frequent control and a more accurate adjustment of the state surveys the number of registered grew from 13 million (1719) to 31-32 million (1796). The peasants were registered in four basic groups. The regular state census registrations categorized seigneurial (53-59 per cent; *pomeshitchyi*), state-owned (26-31 per cent; *kazenniye, gosudarstvenniye*), curial, or domanial belonging to the Tsar (7 - 8.5 per cent; *dvortsoviye, udyelniye*) as well as ecclesiastical, monastic (12.5 - 10.5 per cent; *tserkovniye; ekonomitcheskiye*) villeins. The paper explores how the relationship between the villeins, more precisely this wide society of serfs and their seigneurs/landlords and the state administration system was developing in the 18th century; furthermore, what possibilities they could have in hand for mobility. It also investigates what safeguarding and organizational framework was brought forward by the *obshtchina*, the peasant community and its elected organization, the *mir* in their everyday life as well.

